

EBEVEYNLERİN VİRÜS SALGININA İLİŞKİN DUYGU DURUMLARI VE ÇOCUKLARA ETKİLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Hatice YALÇIN¹

Hilal DAİ²

Emine ERKOÇ³

ÖZET

Tüm dünyayı etkisi altına alan ve pandemi haline gelen virüs salgını, her yaş grubu bireyde kaygı oluşturmuştur. Bu araştırma, ebeveynlerin virüs salgınına ilişkin duygu durumları ve 8-11 yaş çocukların stres düzeyine etkisinin incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Araştırma, ebeveynlerin pozitif ve negatif duygulanımları ile çocuklarının stres düzeyleri arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla tarama modelinde yapılmıştır. Araştırmanın veri toplama aşamasında, sosyal izolasyon yaşanması nedeniyle yüz yüze görüşmeler yerine katılımcılara elektronik ortamda görüşme formu uygulanmıştır. Ebeveynlerin duygularının belirlenmesi amacıyla “Pozitif ve Negatif Duygu Ölçeği”, çocukların stres durumlarının belirlenmesi amacıyla ise “Çocuklarda Algılanan Stres Ölçeği” uygulanmıştır. Verilerin değerlendirilmesinde ebeveynlerin negatif ve pozitif duygulanımı ve çocukların algıladığı stres arasındaki ilişkiyi belirlemek için regresyon analizi yapılmıştır. Araştırmada ebeveynlerin negatif duygulanımının yüksek olduğu (48,7; max 48, min 37) ve ebeveynlerin negatif duygularının çocukların algıladıkları stres düzeyini artırdığı ortaya koymuştur. Ebeveynlerin yaşına göre pozitif ve negatif duygulanım değişkenlerindeki farklılaşma durumu incelendiğinde anlamlı bir fark bulunmamıştır. Elde edilen veriler, ebeveynlerin negatif duygularının yoğunluğunu göstermiştir. Aynı zamanda ebeveynlerin pozitif-negatif duygu düzeylerinin çocukların stresle baş etme düzeylerini de etkilediği saptanmıştır. Araştırmanın literatüre uygunluğu tartışılmış, araştırmacılara ve ebeveyn çocuk etkileşimini içeren hizmet veren meslek elemanlarına yönelik önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Pozitif ve Negatif Duygular, Çocukların Stres Düzeyi, Stres Oluşturan Nedenler, Covid-19 Virüs Salgını.

¹ KTO Karatay Üniversitesi Sağlık Bilimleri Yüksekokulu Çocuk Gelişimi Bölümü.

hatice.yalcin@karatay.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0237-2978

² KTO Karatay Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Çocuk Gelişimi ABD Yüksek Lisans Öğrencisi

hilal_506@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-7610-2730

³ Sosyal Hizmet Uzmanı ve Aile Danışmanı. KTO Karatay Üniversitesi Sağlık Bilimleri Aile Danışmanlığı ABD mine-erkoc@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-9800-9377

PARENTS' EMOTIONAL STATES AT VIRUS OUTBREAK AND THEIR EFFECTS ON CHILDREN

ABSTRACT

The outbreak of virus epidemic, which has had a profound impact on the whole world and become a pandemic, has created anxiety in individuals of all age groups. This research was carried out to investigate the emotional states of the mothers and the effects on the stress levels of their on 8-11 years children. The research has been designed as a relational screening model to determine the relationship between mothers' positive and negative affections and their children's stress levels. In the data collection phase of the research, due to social isolation conditions, instead of face-to-face interviews, the interview form was applied electronically with the participants. "Positive&Negative Emotions Scale" was used to determine the emotions of the mothers and "Perceived Stress in Children Scale" was used to detect the stress situations of the children. In the assessment phase of the data, regression analysis was performed to determine the relationship between the negative and positive affects of the mothers and the stress levels perceived by the children. Independent group t-test analysis was used in binary comparisons while detecting the differences between the groups. In the study, it was revealed that the negative emotions of the mothers were high (48.7; max 48, min 37) whereas the negative emotions of the mothers increased the perceived stress levels of their children. When the variation status of the positive and negative emotional variables according to the age of the mothers was investigated, we found that there was no significant difference at all. The data obtained also showed the high-intensity of the negative emotions of the mothers involved. Furthermore, it was revealed that the positive-negative emotional levels of the mothers affected the stress coping levels of their children. The relevance of the research to the literature has been discussed, and suggestions have been made for the researchers and the members of professions based on mother-child interactions.

Keywords: Positive and Negative Emotions, Children's Stress Level, Stressful Causes, Covid-19, Virus Outbreak.

GİRİŞ

Tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 virüs salgını, psikolojik dayanıklılığa etki eden bir durum oluşturmuştur (Zhu vd., 2020). Çin'in Wuhan şehrinde 23 Ocak 2020 tarihinde başlayan Covid-19 virüs salgını, çok hızlı bir şekilde yayılmıştır ve 30 Ocak 2020'de Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) Covid-19 salgınının halk sağlığı açısından uluslararası endişe ve acil durum oluşturduğunu bildirmiştir. DSÖ tarafından 21 Mart 2020 tarihinde yayınlanan bildirmede ise 283.000'den fazla vakanın olduğu ve 11.561'den fazla insanın yaşamını kaybettiği bildirilmiştir. Salgın çok kısa süre içerisinde kıtalar arasında yayılmış ve dünyadaki her ülkede yaygın ölümlere neden olmuştur (Mahase, 2020). Tüm dünya genelinde hastalığın yayılmasının engellenmesi için insanların zorunlu olmadıkça dışarıya çıkmamaları konusunda uyarılar yapılmıştır (Nishiura, 2020). Enfekte olmaktan kaçınmak için insanlar kendilerini sosyal olarak izole etmiş ve bu durumdan özellikle çocuklar yoğun şekilde etkilenmiştir (Huang, 2020).

Tüm dünyayı derinden etkileyen ve bazı olgularda ölümcül olan bir salgından ruhsal açıdan etkilenmek, korku ve kaygı duymak normal bir durum olarak değerlendirilmelidir. Kaygılanma ve korkma duyguları abartılı ve sürekli olmadığı zamanlarda hastalık düzeyinde sayılmamaktadır. Ancak çocuklar bilişsel gelişim düzeyleri ve yetersiz tıbbi bilgileri nedeniyle hastalıkları, salgını ya da virüs gibi konuları anlamakta ve adlandırmakta zorlanabilirler. Gerçekçi olmayan bakış açısıyla kaygı oluşturan değerlendirmeler yapabilirler. Ailelerin bu süreçte aşırı kaygılı, korkutucu, aşırı titiz, koruyucu yaklaşımları, abartılı panik içeren tutumları, çocukların ve gençlerin ruh sağlığını olumsuz etkileyebilir (Principi vd, 2010; Sağlık Bakanlığı Raporu, 2020). Last vd. (1987) çalışmalarında kaygı bozukluğu yaşayan ailelerin çocuğu koruma duygusuyla başlayan güdülerini ve bazı ebeveynlerin aşırı koruyucu tutum içerisinde olduklarını, bunun sonucu olarak da çocuğun kendi başına hiçbir kararı veremez hale geldiğini savunmuşlardır. Rapee (2012) yoğun kaygı yaşayan ebeveynlerin, ebeveynlik içgüdüsüyle birlikte çocuğunu aşırı korumaya aldıklarını, zaman içerisinde çocuğun sağlığı ve sosyal çevresi gibi konularda endişelerini kontrol etmekte zorlandıklarını belirtmiştir. Aynı çalışmada kaygının kontrol edilebilmesinin gerektiği ve çocuklara gösterilen yoğun ilginin kaygıyla birleştiği zaman, çocuğun kaygı seviyesinin arttığı vurgulanmaktadır.

Wang ve arkadaşları (2020), Çin'de Covid-19 salgınının ilk aşamasında yaptıkları çalışmada, katılımcıların yarısından fazlasının salgına yönelik psikolojik etkilerin yüksek ile orta şiddet arasında olduğunu; halkın üçte birinin orta derecede kaygılı olduğunu bildirmiştir. Kadınlar, öğrenciler ve kronik hastalığı olanlar, salgınla ilgili daha yoğun kaygı yaşamaktadır.

Ebeveyn ve çocuklarda yoğun kaygı oluşturan salgınla ilgili 10 Mart 2020 itibariyle bildirilen tüm vakaların %1'inden daha azı 10 yaşından küçük çocuklardır (Chan vd., 2020). Covid-19 enfeksiyonu çocuklarda erişkinlere kıyasla daha hafif geçmekte, hafif semptomları olan çocuklar hastalığı yaymaktadır (Schwartz & Graham, 2020). Brooks ve arkadaşları (2020) virüs salgınından dolayı karantina altına alınmanın psikolojik etkileri konusunda yaptıkları çalışmada öfke patlamaları, intihar ve depresyon olaylarının arttığını ve karantinanın bireyler tarafından hoş olmayan bir deneyim olarak değerlendirildiğini belirtmişlerdir. Sevdiklerinden ayrılma, özgürlük kaybı, hastalık durumu üzerindeki belirsizlik ve can sıkıntısının zaman zaman dramatik etkiler oluşturduğu ortaya konmuştur. Virüs salgınından dolayı değişen koşullara uyum yapma sürecinde ebeveynlerin duygu durumu da tamamen farklılaşmaktadır.

Çocuklar yeni bir durum ile baş edebilmek için değişik tepkiler verebilmektedir. Ebeveynlerin etkisinde kalan çocuklar, salgın gibi yeni bir durum ile ilgili olumlu değerlendirmeler yaparsa, kendilerini zorlayan durum için yardım aramakta ya da kötü durumları mümkün olduğu kadar olumlu yorumlamaya çalışmaktadırlar (Şapancı & Bahtiyar, 2018). Alanyazında ebeveynlerin verdiği pozitif ve negatif desteğin çocuktaki pek çok psikopatolojik durumla ilişkisi olduğu ortaya konmuştur (Kim & Cicchetti, 2004; Park, 2004; Watson vd., 1988). Çocuklar, çevrelerindeki bireylerin kendi duygularını yönetebildiklerini ve baş etme stratejileri geliştirdiklerini gördükçe, duygu düzenlemenin mümkün olduğunu öğrenmekte, stres düzeylerinde belirgin azalma olmaktadır (Lee vd., 2007).

Çocukların stres durumunda tepkileri bir yetişkinin tepkisine benzemeyebilir. Özellikle çocuğun ailesi sosyal destek vermiyorsa ve ailede sürekli çatışma yaşıyorsa çocuklar, duygularını yönetmek için strateji geliştiremezler (Oral & Ersan, 2017).

Türkiye’de ebeveynlerin bilişsel stresle başa çıkma stratejileriyle ilgili çalışmalar bulunurken, ebeveynlerde olumlu ve olumsuz duygu düzenlemenin bilişsel boyutu ve ebeveynlerin duygulanımının çocuklarına ne derecede etki ettiği konusunun yeterince ele alınmadığı görülmektedir. Bu araştırmada, ebeveynlerin Covid-19 salgınına ilişkin duygu durumları ve çocuklarının stres düzeyine etkisi incelenmiştir. Ebeveynlerin duygu durumları olumsuz ise çocuklarının da stres düzeylerinin artacağı yönünde hipotez geliştirilerek literatür taraması yapılmıştır. Bu noktadan hareketle bu araştırmada, ebeveynlerin olumlu ve olumsuz duygulanımlarının boyutlarını ölçen “Pozitif ve Negatif Duygu Ölçeği” ile “Çocuklarda Algılanan Stres Ölçeği”nin nasıl bir ilişkiye sahip olduğunu görmek ve stres veren Covid-19 salgınına ilişkin yaşam olayları karşısında ebeveynlerin duygulanımının çocuklar üzerinde nasıl bir rolü olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır. Saarni (1999) yaptığı araştırmada çocukların 10 yaşında stresle baş etme konusunda bilişsel stratejiler geliştirebildiğini belirtmektedir. Klingman (2006), aile destekleyici değilse ve aile bireyleri duygularını yönetemiyorsa çocukların baş etme mekanizmalarını kullanmada yetersiz kaldıklarını ifade etmektedir.

Bu çalışma aracılığıyla 8-11 yaş arasındaki çocukların ne düzeyde stres yaşadıkları ölçülerek, ebeveynlerin pozitif ve negatif duygulanımları arasındaki ilişki ortaya konulması, çocuk gelişimi, psikolojik danışma ve rehberlik, çocuk ve aile danışmanlığı gibi alanlara katkı sağlanması bakımından çalışmanın önemli olduğu düşünülmektedir.

Ebeveynlerin stres oluşturan salgına ilişkin duygu durumları ve çocuklarının stres düzeyine etkisinin incelenmesinin önemi ortaya çıkmıştır. Bu bilgiler doğrultusunda aşağıdaki problemlere yanıt aranmıştır:

1. Ebeveynlerin stres oluşturan virüs salgınından sonra pozitif ve negatif duygulanım düzeyi ne düzeydedir?
2. Ebeveynlerin stres düzeyleri ile demografik değişkenler arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?
3. Ebeveynlerin pozitif ve negatif duygu durumları, çocukların stres düzeylerini etkilemekte midir?

1. YÖNTEM

Bu araştırma, ebeveynlerin Covid-19 sürecine ilişkin duygu durumları ve çocuklarının stres düzeyine etkisinin incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Araştırma tarama modelinde olup ebeveynlerin virüs salgınına ilişkin pozitif ve negatif duygulanımları ile çocuklarının stres düzeyleri arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla yapılmıştır. Tarama yöntemi, yaşanmış veya halâ devam eden bir durumun ele alınıp değerlendirildiği bir araştırma modelidir. Tarama modelinde, araştırma kapsamında ele alınan değişkenler arasında herhangi bir değişimin olup olmadığı ya da değişkenlerin birbirini etkileyip etkilemediği ortaya konmaktadır (Karasar, 2016, s.109). İlişkisel tarama, değişkenler arasındaki neden-sonuç ile ilgili ipuçlarının ortaya konması amacıyla yapılmaktadır (Büyüköztürk vd., 2009).

1.1. Çalışma Grubu

Araştırmanın veri toplama aşamasında, sosyal izolasyon yaşanması nedeniyle yüz yüze görüşmeler yerine katılımcılara elektronik ortamda görüşme formu uygulanmıştır.

Veri toplama aşamasında verilerde çocukların algıladıkları strese ve ebeveynlerinin olumlu ve olumsuz duygularına etki edebilecek faktörlere yönelik sorular sorulmuştur. Çocuklarda algılanan stres düzeyi ölçeği 8-11 yaş grubuna yönelik geliştirilmiştir. Araştırma kapsamına 8-11 yaş grubu çocuğu bulunan ve araştırmaya katılmaya gönüllü olan 153 ebeveyn dahil edilmiştir. Ebeveynlere pozitif ve negatif duygularının belirlenmesi amacıyla “Pozitif ve Negatif Duygu Ölçeği” uygulanmıştır. Çocukların stres durumlarının belirlenmesi amacıyla dijital ortamda sunulan “Çocuklarda Algılanan Stres Ölçeği” sorularını, ebeveynler çocuklarıyla birlikte cevaplamışlardır. Veri toplama formlarının ebeveynlerin her ikisi tarafından birlikte doldurmaları istenmiştir. Veri toplama formlarının %67,9’u ebeveyn, %32’si baba tarafından doldurulduğu belirlenmiştir.

Çalışma grubunun demografik özelliklerine ilişkin veriler Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1: Çalışma Grubundaki Ebeveynlerin Demografik Özellikleri (N=153)

Değişkenler	Gruplar	n	%
Anne eğitim durumu (n=104)	İlkokul mezunu	18	17,3
	Ortaokul mezunu	11	10,5
	Lise mezunu	63	60,5
	Üniversite mezunu	12	11,5
Baba eğitim durumu (n=49)	İlkokul mezunu	7	14,2
	Ortaokul mezunu	13	26,5
	Lise mezunu	20	40,8
	Üniversite mezunu	9	18,3
Anne yaşı	30 yaşından küçük	9	8,6
	31-40 yaş	71	68,2
	41 yaşından büyük	24	23
Baba yaşı	30 yaşından küçük	3	6,1
	31-40 yaş	28	57,1
	41 yaşından büyük	18	36,7
Ebeveynlerden birinin çalışma durumu	Çalışıyor	111	72,5
	Çalışmıyor	42	27,4

Çalışma grubundaki çocukların demografik özelliklerine ilişkin veriler Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2: Çalışma Grubundaki Çocukların Demografik Özellikleri (N=153)

Değişkenler	Gruplar	n	%
Yaş	8 yaş	24	15,6
	9 yaş	36	23,5
	10 yaş	42	27,4
	11 yaş	51	33,3
Cinsiyet	Kız	74	48,3
	Erkek	79	51,6

Kardeş sayısı	Tek çocuk	102	66,6
	2 çocuk	46	30
	3 ve daha fazla	5	3,2

Çalışma grubundaki ebeveynlerin %67,9'u annelerdir. Annelerin %65'i lise mezunu, babaların %40,8'i lise mezunudur. Annelerin %68,2'si 31-40 yaş grubunda ve babaların %57,1'i 31-40 yaş grubundadır. Çalışma grubuna dahil olan çocukların %33,3'ü 11 yaş grubundadır; %51,6'sı erkektir ve %66,6'sı tek çocuktur.

1.2. Veri Toplama

Çalışmada genel olarak 8-11 yaş grubu çocuğu bulunan ebeveynleri temsil etmesi açısından gerekli sosyoekonomik veriler dengelenmeye özen gösterilse de çalışmanın dünya genelinde pandemiye neden olan bir virüs salgını aşamasında yapılması ve sosyal izolasyon nedeniyle yüz yüze görüşmeler yapılmadan veri toplanması çalışmanın kısıtlılıklarındandır. Bu çalışmada demografik değişkenlerin belirlenmesi amacıyla Kişisel Bilgi Formu ile Pozitif ve Negatif Duygu Ölçeği Çocuklarda Algılanan Stres Ölçeği veri toplama amacıyla uygulanmıştır.

Pozitif ve Negatif Duygu Ölçeği (PNDÖ): Bu ölçek Watson ve arkadaşları tarafından (1988) olumlu ve olumsuz duygulanımı değerlendirmek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçeğin Türkçe uyarlaması Gençöz (2000) tarafından gerçekleştirilmiştir. Ölçeğin iki adet alt ölçeği bulunmaktadır. Katılımcıların olumlu duygulanımı ölçen “pozitif duygu” ve olumsuz duygulanımı ölçen “negatif duygu” alt boyutlarının değerlendirildiği ölçekte, toplam 20 madde bulunmaktadır. Katılımcının pozitif veya negatif duygu alt ölçeklerinden alacağı puan 10 ile 50 arasında değişmektedir. Ölçek 1 (çok az-hiç) ve 5 (çok fazla) olmak üzere beşli Likert tipi değerlendirmeler üzerinden puanlanmaktadır. Ölçek 10 pozitif ve 10 negatif duygu maddesi içermektedir. Pozitif duygu durum maddeleri: 1-3-5-9-10-12-14-16-17-19 ve negatif duygu durum maddeleri ise 2-4-6-7-8-11-13-15-18-20'nci maddeleri kapsamaktadır. Değerlendirme için 2 boyuttaki maddelerin puanları toplanarak, 2 ayrı puan elde edilir. Ölçekte ters madde bulunmamaktadır. Bu çalışmada ölçeğin geçerliliğinin test edilmesi amacıyla split half analizi yapılmış; “pozitif duygu” alt boyutunda cronbach alpha ,83 ve “negatif duygu” alt boyutunda ise cronbach alpha değeri ,87 olarak bulunmuştur.

Çocuklarda Algılanan Stres Ölçeği (ÇASÖ): Ölçek, Snoeren-Hoefnagels (2014) tarafından 8-11 yaş çocuklarda algılanan stresin belirlenmesi amacıyla geliştirilmiştir. Bu ölçeğin Türkçeye uyarlama çalışması Oral ve Ersan (2017) tarafından yapılmıştır. Ölçek geliştirme aşamasına 8-11 yaş grubundan 380 çocuk katılmıştır. Ölçekte tek faktörlü yapı bulunmaktadır. Korelasyon katsayıları .34 ile .54 olarak bulunmuştur. Bizim çalışmamızda bu ölçeğin geçerlik hesaplamaları için yapılan split half analizinde cronbach alpha değeri ,82 olarak bulunmuştur.

1.3. Verilerin Değerlendirilmesi

Veriler SPSS 26.00 paket programı ile değerlendirilmiştir. Verilerin değerlendirilmesinde ilk olarak Kolmogorov-Smirnov testi yapılarak verilerin normal dağılıma uygun olup olmadığı kontrol edilmiştir. Normallik dağılımının analiz edilmesi amacıyla ortalama, ortanca, mod değerleri incelenmiştir.

PNDÖ ve ÇASÖ ölçeklerinin toplam puan ve alt ölçek puanlarının normallik varsayımını sağladığı belirlenmiştir. Ölçeklerin, ebeveynlerin negatif ve pozitif duygulanımı ve çocukların algıladığı stres arasındaki ilişkiyi belirlemek için çoklu doğrusal regresyon analizi yapılmış, bu analiz ile değişkenler arasındaki neden sonuç ilişkileri değerlendirilmiştir. Gruplar arasındaki farklılıkların ortaya konulması amacıyla bağımsız gruplar t testi kullanılmış, çoklu gruplarda ise Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) kullanılmıştır.

2. BULGULAR

Pozitif ve Negatif Duygu Ölçeğinin iki alt boyutu ile Çocuklarda Algılanan Stres Ölçeğine ilişkin betimsel istatistik Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3: Pozitif ve Negatif Duygu Ölçeği ile Çocuklarda Algılanan Stres Ölçeğinin Betimsel Analizi

Değişkenler	Alt boyutu	n	X	Max	Min
Pozitif ve Negatif Duygu Ölçeği	Pozitif	29,2	8,3	29	20
	Negatif	48,7	11,2	48	37
Çocuklarda Algılanan Stres Ölçeği	Stres	153	12,6	107	68

Stres oluşturan bir neden olan virüs salgınının ardından ebeveynlerdeki pozitif duygulanım puan ortalaması 29,2 ($X=8,3$) olarak belirlenmiştir. Pozitif duygulanımı ifade eden duygulardan alınan puan maximum 29, minimum 20 puandır. Negatif duygulanımı ifade eden alt boyut ortalamasının tepe noktaya yakın olduğu (48,7) ve maximum (48) ve minimum (37) puanlar arasındaki farkın az olduğu dikkat çekmektedir.

Ebeveynlerin yaşına göre pozitif ve negatif duygu durumu değişkenlerindeki farklılaşma durumu Tablo 4'te açıklanmıştır.

Tablo 4: Ebeveynlerin Yaşına Göre Pozitif ve Negatif Duygu Durumu

	Yaş	n	X	ss	t	p
Pozitif Duygu Durumu	30 yaştan az	6	4,75	5,02	,042	,792
	31-40 yaş	9	6,67	2,8	,428	,626
	41 yaştan fazla	23	5,04	4,68	,962	,978
Negatif Duygu Durumu	30 yaştan az	10	7,16	3,08	,368	,713
	31-40 yaş	52	5,78	6,14	,692	,514
	41 yaştan fazla	43	6,08	4,16	,802	,602

$p > ,05$

Ebeveynlerin yaşına göre pozitif ve negatif duygulanım değişkenlerindeki farklılaşma durumu incelendiğinde 30 yaşından küçük ebeveynlerin pozitif duygu durumları ($t(3)=,042$, $p>0,05$), 31-40 yaş ebeveynlerin pozitif duygu durumları ($t(19)=,428$, $p>0,05$), 41 yaşından büyük ebeveynlerin pozitif duygu durumları ($t(26)=,962$, $p>0,05$); 30 yaşından küçük ebeveynlerin negatif duygu durumları ($t(10)=,368$, $p>0,05$), 31-40 yaş ebeveynlerin negatif duygu durumları ($t(52)=,692$ ve $p>0,05$), 41 yaşından büyük ebeveynlerin negatif duygu durumları ise $t(43)=,802$ ve $p>0,05$), arasında anlam ifade eden değer bulunmamaktadır.

Ebeveynlerin pozitif ve negatif duygulanım düzeylerinin meslek, çalışma durumu, çocuk sayısı, evde stres oluşturma faktörü olarak virüs bulaştırma riski bulunan bir aile üyesinin bulunma durumlarına göre çocuklarının stres durumlarının farklı olup olmadığı Kruskal-Wallis testi ile incelenmiş ve bulgular Tablo 4'te sunulmuştur.

Ebeveynlerin çalışma durumları ile çocuğun algılanan stres durumu puanlarına ilişkin ortalamalar, standart hatalar ve varyans analizi sonuçları Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5: Ebeveynlerin Çalışma Durumları ile Çocuğun Algılanan Stres Durumu Puanlarına İlişkin Analizi Sonuçları

Ebeveynin çalışma durumu	n	Çocuğun algılanan stres durumu ($\bar{x} \pm s_x$)
Çalışıyor	111	28,36 \pm 2,04
Çalışmıyor	42	30,24 \pm 0,66
t test sonucu	t= ,72	p > 0,05

Ebeveynlerin çalışma durumları ile çocuğun algılanan stres durumu istatistik verileri incelendiğinde, ebeveynlerin çalışma durumlarının, çocuklarının algılanan stres puanlarında farklılık saptanmamıştır ($p>0,05$).

Çalışma grubundaki çocukların stres düzeyleri ve ebeveynlerinin negatif duygulanım puanlarına ilişkin korelasyon sonuçları Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6: Çalışma Grubundaki Çocukların Stres Düzeyleri ve Ebeveynlerinin Negatif Duygulanım Puanlarına İlişkin Sonuçlar

	r	p
Çocukların stres düzeyleri ve ebeveynlerin negatif duygulanım puanları	*0,186	p<0,05

Çalışma grubundaki çocukların stres düzeyleri ve ebeveynlerinin negatif duygulanım puan ortalamaları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir ($p<0,05$). Ebeveynlerin negatif duygulanım durumu arttıkça, çocukların da kaygı düzeyleri artmaktadır.

3. TARTIŞMA

Ebeveynlerin virüs salgınına ilişkin duygu durumları ve çocuklarının stres düzeyine etkisinin incelenmesi amacıyla yapılmış olan bu araştırmada; ebeveynlerin duygu durumlarının hem ebeveynin hem de çocuğun yaşına ve ebeveyn çalışma durumuna göre farklı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırma sonucunda Covid-19 sürecinde ebeveynlerin ve çocukların duygu durumlarında çoğunlukla negatif yönde değişimlerin meydana geldiği ortaya konmuştur. Literatürde bu süreçte ebeveyn-çocuk ilişkisinde ve duygu durumlarında hem olumlu hem de olumsuz davranışların ortaya çıktığına ilişkin sonuçlar bulunmaktadır.

Başaran ve Aksoy (2020), anne babaların koronavirüs (Covid-19) salgını sürecinde aile yaşantılarına ilişkin görüşlerini inceledikleri araştırmada; salgın sürecinin aile yaşantısı üzerindeki olumlu etkilerinin olduğunu, aile içi etkileşimin arttığını, ebeveynlerin çocukları ile oynadıkları etkinlik türlerinin ve buna bağlı olarak etkileşim sürelerinin arttığını ifade etmişlerdir. Szabo ve arkadaşları (2020), “çaresizlikten kahramana: Covid-19’un ortasında değerlere dayalı davranışların ve pozitif aile etkileşiminin desteklenmesi” konulu çalışmasında pandemi sürecinde evde tüm aile bireylerinin sürekli kalmasının sağladığı fiziksel beraberliğin, aile içindeki iletişimi artıracaklarını ve birlikte aile değerlerinin güçlendiğini vurgulamıştır. Bu bağlamda tüm gün evde kalmanın bazı ebeveynler tarafından aile bireylerinin birbiriyle geçirdikleri zamanın değerlendirilmesi anlamında fırsat olduğu düşünülebilir.

Bununla birlikte Çaykuş (2020), pandemi sürecinde çocuklarda öfke, değersizlik, korku, üzüntü, suçluluk, kaygı gibi duyguların yoğun olduğunu ve bu duyguları farklı şekillerde çevredeki bireylere yansıtılabildiklerini vurgulamıştır. Unicef, ILO ve United States-UN tarafından salgının olumlu etkileri de olabileceği, babaların çocuklarının aktivitelerine ve bakımına katılım sağlamaları ve ev işlerinde sorumluluk almaları gerektiğine vurgu yapılmıştır (Report of Unicef, ILO, UN Women). Demir Öztürk ve arkadaşları (2020), aile üyelerinin oyun ve aktivitelerin yanında evin temizliğinin yapılması, yemeklerin hazırlanması gibi aile bireylerinin hepsini ilgilendiren ev işlerinin birlikte yapılmasının olumlu etkilerini vurgulamışlardır.

Wang vd. (2020), Çin’de virüs salgınının ilk aşamasında genel nüfusta psikolojik tepkileri ve ilişkili faktörleri inceledikleri çalışmada çocuklarda bilişsel ve sosyal-duygusal gelişim henüz tamamlanmadığı için çocukların yaşadıkları öfkeyi ağlayarak, ebeveynlerini suçlayıp onlara küserek, vurarak ya da oyuncaklarına saldırgan davranarak gösterdiğini açıklamıştır. Zhang vd. (2020), hastalık etkilerinin çocuklarda fiziksel olarak az görüldüğünü ancak ebeveynlerin çocukları için aşırı kaygı duyduklarını rapor etmiştir. Roccella (2020), Covid-19 salgınının ebeveynlerde kontrol edilemeyen bir stres haline geldiğini, bu tutumlarının çocukların gelişimsel davranışlarını büyük ölçüde kısıtladığını belirtmiştir. United Nation (2020), çocuklarda Covid-19 etkilerinin derinlemesine araştırıldığı raporunda kaygı bozukluğu yaşayan ebeveynlerin yaşadıkları en ufak bir sıkıntı halinde salgına yakalandıklarını düşünüp, panik ile sağlık kuruluşlarına gittikleri ifade edilmiştir. Ayrıca raporda pandemi sürecinde evde uzun süre kalan çocuklarda teknoloji bağımlılığının büyük risk taşıdığı, bunun ebeveynlerde kaygı düzeyini artıracaklarının öngörüldüğü vurgulanmaktadır. Bu raporun sonuçları, ebeveynlerin yaşadığı yoğun kaygı ve belirsizlik durumunun, çocukların farklı tepkiler vermelerine yol açtığını, yaşam kalitelerinin düşmesine yol açtığını ve onlarda da kaygı bozukluğu oluştuğunu düşündürmektedir.

Yapılan birçok çalışma ebeveynlerin salgın gibi travma oluşturan durum ve olaylara olumlu ya da olumsuz bakış açıları ile çocukların stres düzeyleri arasında bir ilişki bulunduğunu ortaya koymaktadır (Aslan vd., 1998; Bozkurt Yükü & Demircioğlu, 2017; Capps vd., 1996; UNICEF, 2020; Watson, 1988). Duygular bireylerin ihtiyaçlarıyla veya hedefleriyle ilişkili olan bir durumun ardından ortaya çıkmaktadır. Stres veren yaşam olaylarına verilen bilinçli stratejiler, bireylerin duygularını yönetebilme becerisiyle de ilişkilidir (Bozkurt Yükü & Demircioğlu, 2017). Bardavit (2007), dışa dönük yapıya sahip olan bireylerin, olumlu bakış açıları ve işlevsel baş etme mekanizmaları geliştirmeleri nedeniyle daha düşük stres yaşadıklarını belirtmektedir.

Ebeveynlerin olumlu ve olumsuz duygulanımı konusuna yönelik literatür incelendiğinde, pozitif duygu durumu yüksek olan ebeveynlerin kendini, duygularını ve yaşamını yansız olarak ele aldığı, kendi değerlerine uygun ve çocuklarının temel psikolojik gereksinimlerini karşılayacak şekilde hareket etme eğilimlerinin yüksek olduğu görülmüştür (Fredrickson, 2001; Goldman & Kernis, 2002). Pozitif duygulanım, ebeveynin diğer insanlara ve çocuğuna olumlu tepkilerini ve çoğunlukla yaşamındaki hoşgörülü, neşeli, karamsar olmayan ruh halini kapsar. Dolayısıyla pozitif duyguların yüksek olması, ebeveynin kendini iyi hissetmesiyle birlikte sosyal çevresiyle de olumlu ilişki içerisinde olduğu, çocuğuna sosyal ve psikolojik boyutta aktarım yapabildiği bilgisini sunmaktadır (Cole, Michel ve Teti, 1994; Diener, 2006). Bu bağlamda ebeveynlerin duygularının hem düzenleyen hem düzenlenen olduğunu söylemek mümkündür. Ebeveynlerin stres altında olması çocuğun duygusal/davranışsal gelişimini olumsuz etkileyebilmekte ve ebeveyn çocuk arasındaki bağın kurulmasında olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir (Alisinanoğlu, F., Ulutaş, 2003).

Ebeveynlerin yaşına göre pozitif ve negatif duygulanım değişkenlerindeki farklılaşma durumu incelendiğinde anlamlı bir farklılık olmadığı belirlenmiştir. Ebeveynlerin pozitif ve negatif duygulanım puan ortalamalarının yaş faktörü üzerinde önemli bir farklılığa neden olmaması bu çalışma kapsamında beklenen bir sonuçtur. Alisinanoğlu ve Ulutaş (2003), ebeveynlerinin kaygı düzeyleri ile çocukların yaşadıkları stres arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmada ebeveynin yaş faktörünün ebeveynlerin kaygı durumunu etkilemediğini ortaya koymuşlardır. Havighurst'a göre ebeveynler yirmili otuzlu yaşları kapsayan genç yetişkinlik döneminde çocuk yetiştirme, bir işle uğraşma gibi görevlerini yerine getirmeye çalışmaktadırlar. Gelişimsel süreç içerisinde diğer yaş dönemlerinde de buldukları yaşın farklı gelişimsel özelliklerine sahip olmakta ve kaygılarını çocuklarına yansıtarak, onların da kaygı düzeylerini etkileyebilmektedir (Akt. Alisinanoğlu & Ulutaş, 2003). Ebeveynlerdeki bireysel farklılıkların pozitif ve negatif duyguları düzenlemeyi etkilediği, tepkilerin farklı şekilde verilmesinde önemli olduğu düşünülmektedir.

Çalışma grubundaki çocukların stres düzeyleri ve ebeveynlerinin pozitif negatif duygulanım puan ortalamaları arasında anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Çocukların stres ile ortaya çıkan bedensel duyularından ne kadar korktuklarını ebeveynlerin erken dönemde fark etmesi önemlidir. Çocuklar sözel olarak tam ifade edemeseler de olan bitenin farkındadır, anlamayacaklarını düşündüğümüz konuşmaları anlayabilirler veya hatalı olarak yorumlayabilirler ve olanların kendilerinden gizlenmesi korkularının artmasına yol açar (Park, 2004).

Her çocuğun kaygı düzeyi ve stresle baş etme becerileri birbirinden farklı olduğundan bazı çocuklar sürekli salgın hakkında konuşmak ve detaylandırmak isteyebilir, bazıları ise hiç tepki vermeden günlük davranışlarını sürdürmeyi tercih edebilir. Çocuklar çevrelerindeki rutinlerin değişiminden çok etkilenebilmektedir (Saarni, 1999). Çocukların ruhsal olarak olumsuz etkilenmelerinin en önemli belirtisi huy değişiklikleridir. Sinirlilik, içe kapanma, etrafa ilgisizlik, ölüm düşünceleri, uyku ve iştah değişiklikleri, takıntılı davranışlar, kolay ağlama, yalnız yatamama ve korkularda-kaygılarda artış en sık gözlenen belirtilerdir (Yalçın, 2010). Bu dönemde pozitif ve negatif duyguların farkındalığı, ebeveynlerin çocuktaki değişikliklere ani tepkiler vermemesi ve “normal zamanlara” göre daha anlayışlı davranması gerekmektedir (Aslan vd., 1998).

Bireylerde bilişsel duyguların kaygı, öfke, depresyon ve stres oluşumunu tetiklediği konulu bir çalışmada, ebeveynlikten bağımsız olarak kendini suçlama, durumu felaket haline getirme gibi olumsuz duyguların pekiştirilmesinde bazı demografik faktörlerin etkili olduğu görülmüştür (Martin & Dahlen, 2005). Bizim çalışmamızda ebeveynlerinin pozitif negatif duygulanım puan ortalamaları ile çocukların stres düzeyleri puan ortalamaları arasında anlamlı bir ilişki olduğu ortaya konmuştur ($p<0,05$).

Çalışmada elde edilen verilerde ebeveynlerin yüksek oranda negatif duyguları ifade eden “sıkıntılı, mutsuz, suçlu, ürkmüş, düşmanca, asabi, utanmış, sinirli, tedirgin, korkmuş” gibi duyguları yaşadıkları görülmüştür. Pandeminin sosyal, duygusal, bilişsel süreçleri etkilemesi kaçınılmaz bir sonuçtur (Zhu vd., 2020). Olumsuz yaşam olayları karşısında bireylerde kendini suçlayan, asabi, tedirgin, mutsuz görünüşün yaygınlığı depresyonla ilişkilendirilmektedir (Anderson vd., 1994). Ayrıca felaketleştirme tarzı düşünme stres veren durumlarda daha sık ortaya çıkmakta ve çocukların duygu durumuna da etki etmektedir (Bozkurt Yüksek & Demircioğlu, 2017). Bu kapsamda, anne-babaların çocuk yetiştirme tarzı olarak ifade edilen ebeveynlik stilleri ile çocuğun kaygılanma durumu arasında anlamlı bir ilişki olduğu ortaya konduğu için aile tutumları konusunda ebeveynlerin bilgilendirilmesi önemlidir. İlkokul döneminde çocuklar için evdeki bireylerle iletişimleri ruhsal gelişimleri ve psikolojik iyilik halleri için çok önemlidir. Pandemi gibi stres oluşturan durumlarda aile bireylerinin pozitif duygulanımları, onlar için bu süreci daha olumlu atlatmak için faydalı olabilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışma sonunda stres oluşturan olaylarda ebeveynlerin duygularının, çocukların davranışsal tepkilerini etkilediği ortaya konmuştur.

Ebeveynlerin stres oluşturan durumlarda duygu yönetimi ve kaygı kontrolü tüm aile bireylerini etkilemektedir. Kaygı, uyumlu davranışlar geliştirmeyi ve yaşamı sürdürmeyi sağlamaktadır. Ancak normal şartlarda sağlıklı olan bu duygunun yoğun ve sürekli yaşanması, bireyin günlük yaşamını, aile içi ilişkilerini olumsuz etkilemeye başlayabilmektedir. Pozitif ve negatif duygularını kontrol edemeyen ebeveyn, çocuğunun stres yaşamasına zemin hazırlamaktadır. Çocuğun sağlıklı gelişimi için hedef, onun sosyal, duygusal, fiziksel, zihinsel yönden ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Çocuğun, ebeveyn ve babası tarafından sevilmesi, sözel olarak desteklenmesi, korunması ve olaylara pozitif bakış açısı kazanması için desteklenmesi onun duygusal ihtiyaçlarını oluşturmaktadır.

Ebeveynlerin bu süreçte çocuklarda davranış yönetimi ve iletişim, ev idaresi gibi konularda gerginlik yaşadığı göz önüne alındığında, kitle iletişim araçları yolu ile ebeveynlere destek verilmesi konusu önem kazanmaktadır. Ebeveynlerin Uluslararası Oyun Derneği (IPA) ve Unicef gibi kuruluşların görsel ve yazılı yayımlarını takip etmeleri önerilebilir.

Çocuklara sosyal destek kaynaklarını fark ettirmek değişimin sağlanmasında onlara güç verecektir. Bu bağlamda çocukların pandemi süreciyle ilgili duygularını aile üyelerine veya akranlarına anlatmaları sağlanmalıdır.

Çocuklarda stres oluşturan dönemlerin kalıcı psikolojik travmalara neden olmaması için ebeveynlerin çocuğun yaşadığı sıkıntıları konuşması, çocuğu yoğun eleştirmek gibi negatif duygulanım oluşturan davranışlardan kaçınılması, özellikle stres oluşturan durumların yoğun olduğu dönemlerde çocuğun olumlu davranışının onaylanması konusunda hassas davranılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- AJUWON, P., Brown, I. (2012). Family quality of life in Nigeria. *Journal of Intellectual Disability Research*, 56, 61-70. doi:10.1111/j.1365-2788.2011.01487.x.
- AYDIN, F., Coşkun, M., Kaya, H., Erdönmez, İ. (2011). Gifted students' attitudes towards environment: A case study from Turkey. *African Journal of Agricultural Research*, 6 (7), 1876-1883.
- AYDOĞDU, F. (2018). Dijital Oyun Oynayan Çocukların Dijital Oyun Bağımlılıklarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Ulakbilge*, 6 (31), s.1-18.
- AYHAN BOSTANCI, G. (2020). 9-12 yaş arasındaki özel yetenekli çocukların bilgisayar bağımlılıkları ile sosyal beceri düzeyleri arasındaki ilişki. Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji ABD Yüksek Lisans Tezi. Mersin.
- BAŞARAN, M., Aksoy, A. B. (2020), Anne babaların koronavirüs (covid-19) salgını sürecinde aile yaşantılarına ilişkin görüşleri, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13 (71), 667-681.
- ÇAKIN MEMİK, N., Ağaoğlu, B., Coşkun, A., Karakaya, I. (2008). Çocuklar için yaşam kalitesi ölçeğinin 8-12 yaş çocuk formunun geçerlik ve güvenilirliği. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*. 15 (2), 87-96.
- ÇAYKUŞ, E. T., Mutlu Çaykuş, T. (2020). Covid-19 pandemi sürecinde çocukların psikolojik dayanıklılığını güçlendirme yolları: ailelere, öğretmenlere ve ruh sağlığı uzmanlarına öneriler, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7 (5), 95-113.
- DEMİR ÖZTÜRK, E., Kuru, G., Demir Yıldız, C. (2020), Covid-19 pandemi günlerinde anneler ne düşünür çocuklar ne ister? Anne ve çocuklarının pandemi algısı, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7 (5), 204-220.
- EISER, C., Morse, R. (2001). Quality-of-life measures in chronic diseases of childhood. *Health Technology Assessment*, 5 (1), 156 88.
- EISER, C., Jenney, M. M. (1996). Measuring symptomatic benefit and quality of life in paediatric oncology. *British Journal of Cancer*. 73, 1313-1316.
- FİDANER, H., Elbi, H., Fidaner, C. (1999) Yaşam kalitesinin ölçülmesi, WHOQOL-100 ve WHOQOL-BREF. *3P Dergisi*, 7, 5-13.
- JIROJANAKUL, P., Skevington, S. M., Hudson, J. (2003). Predicting young children's quality of life. *Soc Sci Med*, 57, 1277-1288.

- HU, X., Wang, M., Fei, X. (2012). Family quality of life of Chinese families of children with intellectual disabilities. *Journal of Intellectual Disability Research*, 56, 30-44. doi:10.1111/j.1365-2788.2011.01391.x.
- IŞIK, I., Ergün, G. (2018). Determining the relation between turkish middleschool students' internet addiction and perceived social support from family. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 5(3), 527-542. <http://dx.doi.org/10.15805/addicta.2018.5.3.0003>.
- KAYA, A. B. (2013). Çevrim İçi Oyun Bağımlılığı Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ölçme ve Değerlendirme Bilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi. Tokat.
- KOÇOĞLU, D., Akın, B. (2009). Sosyoekonomik eşitsizliklerin sağlıklı yaşam biçimi davranışları ve yaşam kalitesi ile ilişkisi, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi*, 2(4), 145-154.
- KURNAZ, A., Tepe, A. (2019). Examining internet addiction in gifted and talented students through different variables. Turkish Green Crescent Society. 6 (3), 663-687. DOI. 10.15805/addicta.2019.6.3.0025T.
- LANDGRAF, J. M., Rich, M., Rappaport, L. (2002). Measuring quality of life in children with attention-deficit/ hyperactivity disorder and their families: development and evaluation of a new tool. *Arch Pediatr Adolesc Med*, 156, 384-91.
- LAST, C. G., Francis, G., Hersen, M., Kazdin, A. E., Strauss, C. C. (1987). Separation anxiety and school phobia: a comparison using DSM-III criteria. *Am J Psychiatry*, 114, 653-657.
- MORAWSKA, A., Sanders, M. R. (2008). Parenting gifted and talented children: what are the key child behaviour and parenting issues. Australian and New Zealand Journal of Psychiatry, 42 (9), 819-827.
- NEIKRUG, S., Roth, D., Judes, J. (2011). Lives of quality in the face of challenge in Israel. *Journal of Intellectual Disability Research*, 55, 1176-1184. doi:10.1111/j.1365-2788.2011.01475.x.
- OGEL, K. (2012). İnternet Bağımlılığı İnternetin Psikolojisini Anlamak ve Bağımlılıkla Başa Çıkma. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- PATALAY, P., Fitzsimons, E. (2016). Correlates of mental illness and wellbeing in children: Are they the same? Results from the Millennium Cohort Study. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry*, 55 (9). 1-12.
- RAPEE, R. M. (2012), Family factors in the development and management of anxiety disorders. *Clin Child Family Psychol Rev*, 15 (1):69-80. PMID: 22116624; doi: 10.1007/s10567-011-0106-3.
- REBOK, G., Riley, A., Forrest, C., et al. (2001). Elementary school-aged children's reports of their health: a cognitive interviewing study. *Qual Life Res*, 10, 59-70.
- Report of UNICEF, ILO, UN WOMEN (2020), Covid-19 bağlamında aile dostu politikalar ve diğer iyi işyeri uygulamaları, Erişim tarihi: 22.07.2020. https://www.weps.org/sites/default/files/2020-06/Family%20Friendly%20Policies%20COVID19_Turkish_Final.pdf.
- ROCELLA, M. (2020), Children and coronavirus infection (covid-19): what to tell children to avoid post-traumatic stress disorder, *The Open Pediatric Medicine Journal*, 10, 1-2. DOI: 10.2174/1874309902010010001.

- SAK, U. (2012). Üstün zekalılar özellikleri tanılanmaları eğitimleri. İstanbul: Maya Akademi Yayıncılık.
- STARFIELD, B., Riley, A., Witt, W. (2002). Social class gradients in health during adolescence. *Journal of Epidemiological Community Health*, 56, 354-361.
- STEEL, R., Poppe, L., Vandavelde, S., Van Hove, G., Claes, C. (2011). Family quality of life in 25 Belgian families: Quantitative and qualitative exploration of social and professional support domains. *Journal of Intellectual Disability Research*, 55, 1123-1135. doi:10.1111/j.1365-2788.2011.01433.x.
- SZABO, T. G., Richling, S., Embry, D. D., Biglan, A., Wilson, K. G. (2020). From helpless to hero: Promoting values-based behavior and positive family interaction in the midst of Covid-19. *Behavior Analysis in Practice*, 1-9. DOI:10.1007/s40617-020-00431-0.
- TIPPEY, J. G., Burnham, J. J. (2009). Examining the fears of gifted children. *Journal for the Education of the Gifted*, 32 (3), 321-339.
- TOP, M. Ş., Özden, S. Y., Sevim, M. E. (2003). Psikiyatride yaşam kalitesi, *Düşünen Adam*, 16 (1), 18-23.
- TÜİK. (2019). *Hanehalkı bilişim teknolojileri (bt) kullanım araştırması*. <http://www.tuik.gov.tr/OncekiHBARama.do>. Erişim tarihi: 8 Haziran 2020.
- UNICEF (2020). COVID-19 Ebeveyni Olmak, Sakin Olun ve Stresle Başa Çıkın. https://868b1700-4f92-4143-a9e1-d615770397f.filesusr.com/ugd/d13cc0_dc15c5cb09534f5c856329b2473b7ffd.pdf.
- United Nation (2020), Policy Brief: The Impact of COVID-19 on children. 15 April 2020. https://unsdg.un.org/sites/default/files/2020-04/160420_Covid_Children_Policy_Brief.pdf.
- USTA, A. (2016). Üstün Zekalı ve Yetenekli Öğrencilerde İnternet Bağımlılığının Farklı Değişkenlere Göre İncelenmesi. Yüksek lisans tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- ÜNERİ, Ö., Çakın Memik, N. (2007). Çocuklarda yaşam kalitesi kavramı ve yaşam kalitesi ölçeklerinin gözden geçirilmesi. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*. 14, 48-56.
- VARNI, J. W., Seid, M., Rode, C. A. (1999). The PedsQL: measurement model for the Pediatric Quality of Life Inventory. *Med Care*, 37, 126-139.
- VARNI, J. W., Seid, M., Knight, T. S. (2002). PedsQLTM 4.0 generic core scales: sensitivity, responsiveness and impact on clinical decision-making. *J Behav Med*, 25, 175-93.
- WALLANDER, J. L., Koot, H. M. (2016). Quality of life in children: a critical examination of concepts, approaches, issues, and future directions. *Clin Psychol Rev*, 45, 131-43.
- WANG, C., Pan, R., Wan, X., Tan, Y., Xu, L., Ho, C. S., Ho, R. C. (2020). Immediate psychological responses and associated factors during the initial stage of the 2019 coronavirus disease (COVID-19) epidemic among the general population in China. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(5), 1729.
- WHO (2013). Health and development through physical activity and sport, Erişim tarihi: 7 Haziran 2020, http://whqlibdoc.who.int/hq/2003/WHO_NMH_NPH_PAH_03.2.pdf.
- WHOQOL Group (1998). The World Health Organization quality of life assessment (WHOQOL): Development and general psychometric properties and results of international field trial. *Social Science Medicine*, 46, 1569-1585.
- YAVUZ, O. (2018). Özel yetenekli öğrencilerde internet ve oyun bağımlılığı ile algılanan sosyal destek düzeylerinin incelenmesi. *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi*, 2(4), 281-296.

- YILDIZ., S., Altay, N., Kılıcarslan-Toruner E. (2017). Health, care and family problems in gifted children: A literature review. *Journal for the Education of Gifted Young Scientists*, 5 (3), 15-24. DOI: <http://dx.doi.org/10.17478/JEGYS.2017.62>.
- YILMAZ, E. (2018). Erken çocukluk döneminde üstün yetenekliler ile ilgili Türkiye’de yapılan çalışmaların incelenmesi. *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi*, 3 (1), 1-16. <http://ijeces.hku.edu.tr/tr/issue/35756/353014>.
- YUVACI, Z., Dağhoğlu, H. E. (2016). Okul öncesi dönem üstün yetenekli çocukların yaratıcılıklarını desteklemede öğretmene düşen görevler ve etkinlik örnekleri. *International Journal of Early Childhood Special Education*, 8(1). 39-61. DOI: 10.20489/intjecse.239575.
- ZHANG, T., Cui, X., Zhao, X., Wang, J., Zheng, J., Zheng, G., et al. (2020), Detectable SARS-CoV2 viral RNA in feces of three children during recovery period of COVID-19 Pneumonia. March 2020. *J Med Virol*. 92 (7), 909-914. [Doi: 10.1002/jmv.25795](https://doi.org/10.1002/jmv.25795).
- ZUNA, N., Brown, I. & Brown, R. (2014). Family quality of life in intellectual and developmental disabilities: A support-based framework to enhance quality of life in other families. *International Public Health Journal*, (suppl Special Issue: Quality of life and intellectual disability), 6 (2), 161-184.